

УДК: 378.147:796.012.656

DOI 10.31652/2415-7872-2019-60-45-49

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ НАРОДНОГО ХОРЕОГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА

О. М. Гомонюк, В. Л. Хіміч

У статті визначено й обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх учителів фізичної культури до використання засобів народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності.

Ключові слова: педагогічні умови, майбутні вчителі, фізична культура, професійна діяльність, народне хореографічне мистецтво, міждисциплінарна інтеграція.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF PHYSICAL CULTURE TO USE MEANS OF FOLK CHOREOGRAPHIC ART

O. Gomonuk, V. Khimich

New paradigm of education of Ukraine is oriented on person's development and needs, changes in social sphere and education. This defines necessity to change the structure and content of training of future specialists. Key role in the process of education modernization is played by qualified, trained teachers. That is why there is a need in a competent teacher of physical culture who is able to act efficiently, be mobile, creative, and can use means of folk choreographic art in professional activity.

The state has set the task for higher educational establishments to provide qualified training of staff that would be competitive on present-day labor market, able to use knowledge and skills in specific situations, think creatively, and independently make right decisions. One of the key features of quality training of future teachers of physical culture is ability to use folk choreographic art in professional activity. Analysis of psychological and pedagogical references showed that the issue of preparedness of future teachers of physical culture for professional activity is still urgent. Training of future teachers of physical culture to use means of folk choreographic art in professional activity is a complex and long process. That is why it calls for definition and realization of specific conditions that envisage engagement of students in studying national heritage of Ukraine, folk dance elements. In the context of the research, the specifics of pedagogical conditions of training of future teachers of physical culture to use means of folk choreographic art in professional activity lies in special creation of pedagogical conditions that contain a system of pedagogical means and improve the process of students' training. An important pedagogical condition of training of future teachers of physical culture has been distinguished; interdisciplinary integration of the content of humanities and vocational subjects has been defined. Pedagogical conditions of training of future teachers of physical culture to use means of folk choreographic art in professional activity have been defined in the article.

Keywords: pedagogical conditions, future teachers, physical culture, professional activity, folk choreographic art, interdisciplinary integration.

Нова парадигма освіти України зорієнтована на розвиток і потреби особистості людини, що викликає необхідність зміни структури та змісту підготовки майбутнього фахівця. Ключова роль у процесі модернізації освіти належить кваліфікованим, підготовленим згідно вимог сьогодення педагогам. Тому постала потреба в компетентному вчителю фізичної культури, який здатний ефективно діяти, бути мобільним, творчим та використовувати засоби народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що дослідженням питань підготовки висококваліфікованих кадрів займаються такі науковці, як: В. Андрущенко, А. Бондар, Л. Бусва, Н. Винник, Р. Гуревич, С. Гончаренко, В. Кремень, В. Кудін та ін. Професійну підготовку фахівців в умовах реалізації компетентно-орієнтованої освітньої парадигми розкривають у своїх дослідженнях Н. Бібік, О. Дубасенюк, І. Зимня, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторський, В. Шахов та ін. Значну увагу підготовці до танцювальної діяльності вчителя приділяли такі вчені: М. Батішева, Д. Бермудес, Н. Войнаровська, І. Кушнірчук, С. Паршук, І. Степанова та ін. Використання національної спадщини у підготовці майбутніх учителів фізичної культури досліджували О. Алексєєв, Л. Гальченко, О. Таранцева, С. Легка, О. Притула та ін.

Метою статті є визначення й обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до використання народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності.

Для визначення педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до використання засобів народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності доцільно уточнити зміст поняття «умова». Словник української мови дає декілька визначень цьому поняттю, зокрема: це взаємна усна чи письмова домовленість про що-небудь; угода, договір; за цих умов (за цієї умови) – при наявності певних сприятливих обставин, чинників; після здійснення чогось [13].

Великий тлумачний словник сучасної української мови поняття «умова» визначає таким чином: взаємна усна чи письмова домовленість про що-небудь, угода, договір; вимога, пропозиція, що висуваються однією зі сторін, які домовляються про що-небудь, а також при укладанні угоди, договору; взаємні зобов'язання сторін, що домовляються, запропоновані для укладання, дотримання угоди; необхідна обставина, яка уможливує здійснення, створення, утворення чого не будь або сприяє чомусь; сукупність даних положення, що лежить в основі чого-небудь [3, с. 1506].

У «Філософському словнику» умова розглядається як чинник (лат. factor – чинник), тобто рушійна сила, причина будь-якого процесу [15].

Тлумачний словник за редакцією С. Ожегова дефініцію «умова» трактує як «необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [9].

У психології поняттям «умова» позначено сукупність явищ зовнішнього чи внутрішнього середовища, що ймовірно впливає на розвиток конкретного психічного явища, котре опосередковується активністю особистості, групою людей [7]. Ми погоджуємося з М. Савельєвим, який зазначає, що у філософському та лексичному трактуванні умова розглядається як деякі зовнішні й внутрішні обставини, які забезпечують, пролонгують, сприяють виникненню, протіканню певного явища. Усереднене тлумачення досліджуваного поняття досить гармонійно інтегрується до процесу професійної підготовки майбутнього учителя, оскільки існування низки умов може призвести до якісних змін у цьому процесі. Тобто умови, які забезпечують функціонування певних педагогічних процесів, обґрунтовано можна назвати педагогічними умовами [12, с. 94].

Термін «педагогічні умови» представлений у науковій літературі різними трактуваннями й має деякі відмінності від терміну «умова». Так Словник-довідник з професійної педагогіки за редакції А. Семенова та В. Стасюка «педагогічні умови» трактує як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, груп людей [14, с. 243].

Науковець І. Мельничук зазначає, що від педагогічних умов організації навчально-виховного середовища, вибору спеціальних засобів, методів, форм навчання, що є умовами, які організуються викладачем, у яких відбувається діяльність викладача і студента та реалізуються заплановані завдання, залежить результат педагогічного процесу у вищій школі [8, с. 295]. Дослідниця Т. Алексінцева трактує педагогічні умови як сукупність факторів, спрямованих на створення оптимального середовища для реалізації педагогічних завдань. Під педагогічними умовами, необхідними для формування готовності майбутніх викладачів навчальних закладів до застосування засобів розуміємо ті, які сприятимуть досягненню студентами рівня знань, умінь та навичок, компетенцій, що забезпечать успішність зазначеної діяльності [2, с. 105].

У дослідженні розвитку професійної компетентності майбутніх тренерів-викладачів у процесі фахової підготовки Т. Чопик зазначає, що «педагогічні умови» – це сприятливе середовище організації навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, що забезпечує ефективні спільні дії учасників педагогічного експерименту для досягнення поставленої мети [17, с. 70].

Науковець Є. Павлюк під педагогічними умовами професійного становлення майбутніх тренерів-викладачів у фаховій підготовці розуміє сукупність взаємозалежних елементів освітнього середовища – чинників, що визначаються й усвідомлюються учасниками педагогічної взаємодії, реалізуються в навчально-виховному процесі вищого закладу освіти, спонукають викладачів і студентів до активізації власної діяльності з метою покращення ефективності професійного становлення майбутніх тренерів-викладачів у фаховій підготовці і зумовлюють удосконалення процесу фахової підготовки майбутніх фахівців [10, с. 230].

Ми погоджуємося з науковцем О. Алексєєвим, який у своїй роботі зазначає, що педагогічні умови спрямовуються на вирішення проблем, які виникають під час здійснення цілісного педагогічного процесу. По-перше, педагогічні умови – це сукупність певних заходів педагогічного впливу і можливостей матеріально-просторового середовища (комплекс заходів, зміст, методи (прийоми) і організаційні форми навчання і виховання); сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів, засобів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на вирішення поставлених завдань; сукупність заходів (об'єктивних можливостей) педагогічного процесу. По-друге, пов'язують педагогічні умови з

конструювання педагогічної системи, в якій вони є одним із компонентів: компонент педагогічної системи, що відображає сукупність внутрішніх (забезпечують розвиток особистісного аспекту суб'єктів освітнього процесу) і зовнішніх (сприяють реалізації процесуального аспекту системи) елементів, що забезпечують її ефективне функціонування та подальший розвиток. По-третє – це планомірна робота для уточнення закономірностей як стійких зв'язків освітнього процесу, що забезпечує можливість перевірки результатів науково-педагогічного дослідження. Відтак, реалізація правильно обраних педагогічних умов забезпечує розвиток і ефективність функціонування педагогічної системи [1, с.95].

У контексті нашого дослідження специфіка педагогічних умов підготовки майбутніх учителів фізичної культури до використання засобів народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності полягає в спеціальному створенні педагогічних обставин, які містять систему педагогічних засобів і удосконалюють процес підготовки студентів.

Важливою педагогічною умовою підготовки майбутніх учителів фізичної культури до використання засобів народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності визначаємо міждисциплінарну інтеграцію змісту гуманітарних та фахових дисциплін, що означає взаємопроникнення знань з різних предметів. Погоджуємося з дослідником А. Колодом, що сучасне викладання неможливе без зміни формату, збагачення методології досліджень, наповнення її інструментарієм міждисциплінарного характеру. Він розглядає міждисциплінарність з різних позицій, як узаємопроникнення, взаємозбагачення підходів і методів різних наук (дисциплін); можливість виявити, розпізнати сприйняти те, що було прихованим у надрах окремо взятої науки за умови використання методів та інструментарію інших наук; розширення міждисциплінарних зв'язків як протитрути надмірному звуженню предмета, сфери наукових досліджень; науково-педагогічна новація, що породжує здатність бачити, розпізнати, сприйняти те, що є недоступним у межах окремо взятої науки з її специфічним, вузько орієнтованим об'єктом, предметом і методами дослідження; у широкому, функціональному її розумінні – це синергія різних наук, що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання [6, с. 18].

Міждисциплінарний підхід проводить «мости» між різними науками, неформально об'єднує їх, не порушуючи їхньої окремоті, унікальності та своєрідності.

Науковець О. Волобуєва зазначає, що міждисциплінарність можна визначити як сукупність цих дисциплін і наявність між ними певних зв'язків. Міждисциплінарні зв'язки є принципом дидактики, що об'єднує знання з різних дисциплін у цілісну систему через методично обґрунтоване використання та дозволяє охопити всі аспекти предмета, явища або процесу, а також забезпечити поступовість в освіті [4, с. 27].

Дослідниця Л. Покудіна розглядає міждисциплінарність, як форму організації наукового знання, заснованого на певних зв'язках між науковими дисциплінами (галузями знань), методами і технологіями, що забезпечують розв'язання комплексних науково-технічних проблем. Міждисциплінарність характеризується властивостями інтегративності дисциплін, що передбачає перенесення методів досліджень з однієї дисципліни в іншу. Міждисциплінарність вимагає синтезу одержаних результатів у рамках різних наукових дисциплін [11, с. 89].

Науковець І. Козловська зазначає, що народне мистецтво – багатогранне художнє явище, а тому практичне навчання фахівців має ґрунтуватися на спеціальних принципах навчання, які глибоко інтегровані за змістом і розкривають сутність народного мистецтва, зокрема на принципах: традиційності; наступності та наслідування в засвоєнні художнього досвіду; регіональності; єдності колективної та індивідуальної творчості тощо [5, с. 312]. Погоджуємося з авторкою, що інтеграція (міжпредметність) знань дає можливість осмислено вивчати їхні окремі елементи, оскільки студенти бачитимуть місце та призначення кожного елемента знань у системі.

Контент-аналіз навчальних планів підготовки бакалаврів середньої освіти з професійною кваліфікацією вчитель фізичної культури показав, що серед навчальних дисциплін, які здійснюють підготовку майбутніх учителів фізичної культури, найбільше сприяють засвоєнню знань щодо використання засобів народного хореографічного мистецтва такі навчальні дисципліни: «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Психологія», «Історія фізичної культури», «Етнографія», «Ритміка і хореографія», «Українське державотворення» та ін.

Погоджуємося з науковцем М. Фіцулою, який зазначає, що міжпредметні зв'язки педагогіки – її зв'язки з іншими науками, що дають змогу глибше пізнати педагогічні факти, явища і процеси. Тому студенти мають вивчати народну педагогіку – галузь педагогічних знань і досвіду народу, що виявляється в домінуючих у нього поглядах на мету, завдання, засоби і методи виховання та навчання [16, с. 23].

У фаховій підготовці майбутніх учителів фізичної культури навчальна дисципліна «Педагогіка» відіграє важливу роль. Адже студенти, вивчаючи методи, прийоми, засоби, форми навчання і виховання учнів, мають можливість під час проходження виробничої практики апробувати їх у загальноосвітніх

навчальних закладах. Нами доповнено зміст цієї дисципліни матеріалом, пов'язаним з використанням засобів народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності, із засвоєнням цінностей збереження та зміцнення здоров'я.

Через те, що навчальним планом підготовки майбутніх учителів фізичної культури не передбачено вивчення таких дисциплін, як «Вікова психологія» та «Педагогічна психологія», нами запропоновано доповнити зміст навчальної дисципліни «Психологія» матеріалом, що розкриває індивідуальні та вікові особливості учнів старшого шкільного віку, психологічні аспекти викладання фізичної культури старшокласникам.

Також ми розробили спецкурс «Танцювальний хортинг», що передбачає допомогу в опануванні елементами народного хореографічного мистецтва та вправ класичного танцю, танцювальних кроків і рухів народних танців.

Знайомство з методикою навчання елементарним рухам класичного танцю й народного хореографічного мистецтва значно розширить компетентності майбутніх учителів фізичної культури й допоможе успішно освоїти варіативний модуль «Танцювальний хортинг» навчальної програми з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів для 10 – 11 класів.

Елементи класичної хореографії та народного хореографічного мистецтва у шкільній програмі зумовлено їх дією на розвиток організму школярів. Вони сприяють формуванню правильної постави, гарної ходи, розвитку ритмічності, координації, пластичності та виразності рухів. Перелічені якості потрібні людині так само, як і фізичні якості (сила, швидкість, витривалість, гнучкість, координація). Хореографічні й танцювальні вправи урізноманітнюють уроки фізичної культури, підвищують її естетично-виховне значення.

Майбутні вчителі фізичної культури вивчали два типи конструювання програм і проведення занять з використанням засобів народного хореографічного мистецтва, а саме вільний (фрістайл) і структурний (хореографічний).

У вільному методі конструювання програм під час проведення занять, відбувається спонтанний підбір вправ, широко використовується імпровізація в рухах і комбінація найпростіших кроків, що виконуються під час певного танцювального фрагмента. При застосуванні вільного (фрістайлу) методу музичний супровід та виконання танцювальних вправ можуть відрізнитися в подальшому на заняттях.

У структурному (хореографічному) методі конструювання програм здійснюється за запланованим заздалегідь планом-конспектом заняття, при цьому використовуються спеціально підготовлені музичні фонограми, виконуються хореографічні вправи та хореографічні комбінації, що складаються з класичних вправ хореографії й народного хореографічного мистецтва. Вони повторювалися в певному порядку, із заданим темпом, кількістю рухів й відповідно до музичного супроводу. Такі заняття повторюються протягом певного циклу занять, для вивчення та вирішення конкретних завдань.

Отже, сучасна підготовка вчителя фізичної культури потребує оновлених форм, методів та прийомів навчання, розширення міжпредметних зв'язків, що сприятиме розвитку та одержанню знань про народне хореографічне мистецтво. У цьому може допомогти міждисциплінарний підхід, який дає змогу пов'язувати та неформально об'єднувати й не порушувати їх окремість, унікальності та своєрідності, а навпаки, – сприяти пізнанню народного хореографічного мистецтва зі всіх сторін, для застосування його у професійній діяльності.

Висновки. Здійснене дослідження дало можливість зробити такі висновки: підготовка майбутніх учителів фізичної культури до використання засобів народного хореографічного мистецтва у професійній діяльності значно покращиться за такої педагогічної умови, як міждисциплінарна інтеграція змісту гуманітарних та фахових дисциплін.

Література

1. Алексеев О.О. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування здорового способу життя підлітків на традиціях українського козацтва: дис. канд. пед. наук 13.00.04 / Алексеев О.О. – Харків, 2016. – 290с.
2. Алексінцева Т.В. Формування готовності майбутнього викладача початкових мистецьких навчальних закладів до застосування засобів артпедагогіки у професійній діяльності: дис. канд. пед. наук.: 13.00.04 / Т.В. Алексінцева Т.В. – Луцьк, 2019. – 299с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. Ред. В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – VII, 1728 с.
4. Волобуєва О.Ф. Міждисциплінарні (міжпредметні) зв'язки під час підготовки майбутнього фахівця: психологічний аспект / О.Ф. Волобуєва // Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України, серія: психологічні науки. – 2015. – №1. – С.26- 42.
5. Козловська І.М. Інтегративний підхід до підготовки майбутніх фахівців народних художніх промислів у професійно-технічних навчальних закладах / І.М. Козловська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.18. – С.311 – 315.

6. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти / А.Колот // Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка. Економіка. – 2014. – №5 (158). – С.18-22.
7. Краткий психологический словарь / [ред.-сост. Л. А. Карпенко, под. общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д : Изд-во «Феникс», 1999. – 512 с.
8. Мельничук І.М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Мельничук І.М.; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 585 с.
9. Ожегов С. И. Орфографический словарь русского языка : Более 50000 слов / С. И. Ожегов. – М. : Локид – Пресс, 2006. – 799 с.
10. Павлюк Є.О. Теоретичні і методичні засади професійного становлення майбутніх тренерів – викладачів у процесі фахової підготовки: дис.. док.пед.наук: 13.00.04 / Є.О.Павлюк. – Хмельницький, 2017. – 629 с.
11. Покудіна Л.С. Міждисциплінарний підхід до професійної підготовки майбутніх бакалаврів з фінансів, банківської справи та страхування: дис.. канд.пед.наук: спец. 13.00.04 / Л.С. Покудіна. – Хмельницький, 2018. – 312 с.
12. Савельєв М.Г. Наступність у професійній підготовці майбутніх вчителів технологій в умовах навчально-наукового комплексу «коледж-університет»: дис.. канд. пед. наук : 13.00.04 / М.Г.Савельєв. – Рівне, 2018.– 321с.
13. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970 – 1980) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/umova/>
14. Словник-довідник з професійної педагогіки / [ред.-упоряд. А.В. Семенова]. – Одеса : Пальміра, 2006. – 272 с.
15. Філософський словник / [за ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1986. – 768 с.
16. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / Фіцула М.М. – К. : Академвидав, 2003. – 528 с.
17. Чопик Т.В. Розвиток професійної компетентності майбутніх тренерів-викладачів у процесі фахової підготовки: дис.. канд. пед. наук: 13.00.04 / Т.В.Чопик.– Хмельницький, 2014. – 250с.

References

1. Alekseev O.O. Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do formuvannya zdorovoho sposobu zhyttia pidlitkiv na tradytsiiakh ukrainskoho kozatstva: dys..kand.ped.nauk 13.00.04 / Alekseev O.O. – Kharkiv, 2016. – 290s.
2. Aleksintseva T.V. Formuvannya hotovnosti maibutnoho vykladacha pochatkovykh mystetskykh navchalnykh zakladiv do zastosuvannya zasobiv artpedahohiky u profesiinii diialnosti: dys. kand..ped.nauk.: 13.00.04 / T.V. Aleksintseva T.V. – Lutsk, 2019. – 299s.
3. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 / uklad. ta holov. Red.. V.T.Busel. – Kyiv; Irpin: Perun, 2005.– VII, 1728 s.
4. Volobuieva O.F. Mizhdystsyplinarni (mizhpredmetni) zviazky pid chas pidhotovky maibutnoho fakhivtsia: psykholohichni aspekty / O.F.Volobuieva // Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, seriia: psykholohichni nauky. – 2015. – #1. – S.26- 42.
5. Kozlovska I.M. Intehratyvnyi pidkhid do pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv narodnykh khudozhnikh promysliv u profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladakh / I.M.Kozlovska // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. –2013. – Vyp. 23.18. – S.311 – 315.
6. Kolot A. Mizhdystsyplinarnyi pidkhid yak peredumova rozvytku ekonomichnoi nauky ta osvity / A.Kolot // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T.Shevchenka. Ekonomika. – 2014. – #5 (158). – S.18-22.
7. Kratkij psihologicheskij slovar / [red.-sost. L. A. Karpenko, pod. obsh. red. A. V. Petrovskogo, M. G. Yaroshevskogo]. – 2- e izd., rassh., ispr. i dop. – Rostov n/D : Izd-vo «Feniks», 1999. – 512 s.
8. Melnychuk I.M. Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii: dys. ... doktora ped. nauk: 13.00.04 / Melnychuk I.M.; Ternopilskyi nats. ped. un-t im. V. Hnatiuka. – Ternopil, 2011. – 585 s.
9. Ozhegov S. I. Orfograficheskij slovar russkogo yazika : Bolee 50000 slov / S.I. Ozhegov.– M.: Lokid–Press, 2006. – 799 s.
10. Pavliuk Ye.O. Teoretychni i metodychni zasady profesiinoho stanovlennia maibutnikh treneriv – vykladachiv u protsesi fakhovoi pidhotovky: dys.. dok.ped.nauk: 13.00.04 / Ye.O.Pavliuk. – Khmelnytskyi, 2017. – 629 s.
11. Pokudina L.S. Mizhdystsyplinarnyi pidkhid do profesiinoi pidhotovky maibutnikh bakalavriv z finansiv, bankivskoi spravy ta strakhuvannya: dys..kand.ped.nauk: spets. 13.00.04 / L.S. Pokudina. – Khmelnytskyi, 2018. – 312 s.
12. Saveliev M.H. Nastupnist u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vchyteliv tekhnolohii v umovakh navchalno-naukovoho kompleksu «koledzh-universytet»: dys.. kand. ped. nauk : 13.00.04 / M.H.Saveliev. – Rivne, 2018.– 321s.
13. Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумачnyi slovnyk (1970 – 1980) [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://sum.in.ua/s/umova/>
14. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky / [red.-uporiad. A.V. Semenova]. – Odessa : Palmira, 2006. – 272 s.
15. Filosofskyi slovnyk / [za red. V.I.Shynkaruka].– K.: Holovna redaktsiia Ukrainskoi radianskoj entsyklopedii, 1986.– 768 s.
16. Fitsula M.M. Pedahohika: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchych pedahohichnykh zakladiv osvity / Fitsula M.M. – K. : Akademvydav, 2003. – 528 s.
17. Chopyk T.V. Rozvytok profesiinoi kompetentnosti maibutnikh treneriv-vykladachiv u protsesi fakhovoi pidhotovky: dys.. kand. ped. nauk: 13.00.04 / T.V.Chopyk.– Khmelnytskyi, 2014. – 250s.